

De memorietafel van Raas van Haamstede

Tom de Graaff

13980122

Bachelorscriptie Kunstgeschiedenis

114219002Y

Prof. dr. H.T. van der Velden

20 juni 2025

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Hoofdstuk 1 <i>De echtparen</i>	8
1.1 Raas van Haamstede	9
1.2 Agnes de Vriese van Oostende	12
1.3 Lodewijk van Bloys van Treslong	12
1.4 Maria van Haamstede	13
Hoofdstuk 2 <i>De non en het kind</i>	15
2.1 Goedele van Haamstede	15
2.2 De derde dochter	16
2.3 Een mogelijke identificatie	16
Hoofdstuk 3 <i>De heiligen en een mogelijke herkomst</i>	19
3.1 De heiligen	19
3.2 De herkomst van het paneel	24
Conclusie	25
Bibliografie	27

Inleiding

Tegen de achtergrond van de Hoekse en Kabeljauwse twisten vond op de nacht van 13 januari en 14 januari in het jaar 1426 de slag bij Brouwershaven plaats. De Hoekse en Kabeljauwse twisten waren een langstlepend machtsconflict tussen adellijke fracties en de stedelijke elite in het veertiende- en vijftiende-eeuwse graafschap Holland. Een grote bron van het conflict in de vroege vijftiende eeuw was de machtsstrijd tussen Jacoba van Beieren en haar oom Jan van Beieren. Deze Jan, ook wel *Jan zonder Genade* genoemd, erkende zijn nichtje Jacoba niet als wettige gravin van Holland en Zeeland en probeerde de macht in het graafschap over te nemen. Deze betwiste erfopvolging liep uit tot een daadwerkelijke burgeroorlog in de Lage Landen. Na de dood van Jan van Beieren in 1425, nam de Bourgondische hertog Filips de Goede het stokje van hem over in deze partijstrijd, in de hoop zijn macht in de Noordelijke Nederlanden te vergroten. Filips trok ten strijde tegen Jacoba van Beieren. De Kabeljauwse partij bestond uit de Hollandse en Zeeuwse stedelijke elite, voornamelijk de rijkere koopmannen en patriciers, zij steunden de Bourgondische hertog. Deze steun kwam voort uit de hoop op meer stedelijke rechten en vrijheden zoals de Bourgondische hertogen die bijvoorbeeld aan Vlaamse steden hadden gegeven. Deze stedelijke rechten leidde tot financiële voorspoed voor de steden. De Hoekse partij, opgemaakt uit veelal lokale adel steunden Jacoba in deze machtsstrijd, uit angst dat zij hun bezit, macht en aanzien zouden verliezen, mocht Filips de Goede winnen.¹

De slag bij Brouwershaven was een beslissende slag in deze machtsstrijd tussen Jacoba van Beieren en de Bourgondische hertog Filips de Goede. Jacoba was in 1426 getrouwd met de Engelsman Humphrey van Gloucester, nadat Jacoba hem om hulp vroeg zond hij een vloot richting Zeeland met de bedoeling om het eiland Schouwen over te nemen. Het was Filips ter oren gekomen dat er een vloot richting Zeeland onderweg was. Filips bracht bij Rotterdam zo'n 4000 manschappen bijeen en ging richting Zeeland. Jacoba had ondertussen haar Hoekse bondgenoten in Zeeland ook op de hoogte gebracht van het plan om Schouwen over te nemen, onder deze edelen bevond zich Raas van Haamstede,² een telg uit het machtige Zeeuwse geslacht van Haamstede. Samen met zijn broer Costijn van Haamstede en andere Zeeuwse edelen stonden ze klaar om de Engelse landing te ondersteunen. Helaas mocht de Zeeuwse ondersteuning niet baten, toen de Engelsen voet aan land zette werden ze overspoeld door het leger van Filips de Goede, het gevecht duurde tot diep in de nacht en liep uit in het voordeel van de Bourgondische hertog. Vrijwel het gehele Engelse leger sneuvelde, tezamen met de meeste Zeeuwse edelen, waaronder Raas van Haamstede.³ Deze Raas van Haamstede zou enkele decennia later vereeuwigd worden op een memorietafel, het onderwerp van deze bachelorscriptie (afb. 1).

De bronnen die we hebben over de slag bij Brouwershaven zijn vrijwel allemaal 200 jaar later opgetekend dan de daadwerkelijke slag, het is daarom te betwijfelen hoe waarheidsgetrouw deze beschrijvingen van de slag zijn. Wat echter wel zeker is, is dat Raas van Haamstede bij deze slag sneuvelde, er is ons namelijk een akte uit 1427 overgeleverd waarin de bezittingen van Raas door de hertog van Bourgondië worden verkocht, hierover later meer.

Naar de memorietafel is nooit een uitgebreidere studie gedaan dan een simpele museale catalogus vermelding. Het paneel wordt vanaf de late negentiende eeuw besproken in overzichtswerken over de laat middeleeuwse schilderkunst van de Lage Landen en sindsdien wordt het behandeld in museumcatalogi en andere publicaties. Helaas is er nooit meer dan een aantal

¹ Voor een overzichtswerk over dit onderwerp: H.P.H. Jansen, *Hoekse en Kabeljauwse twisten* (Amsterdam: Van Holkema & Warendorf, 1966).

² Petrus Scriverius, *Het oude Goutschken Kronycxken van Holland, Zeelandt, Vrieslandt en Utrecht* (Amsterdam: Jan Hendricksz. Boom, 1663), 127.

³ Jan Wagenaar, *Vaderlandsche Historie, 3e deel* (Amsterdam: Isaak Tirion, 1750), 469.

honderd woorden aandacht geschonken aan het paneel in zulke publicaties. Er ontbreekt veel informatie, en in deze nieuwere bronnen wordt informatie klakkeloos overgenomen uit oudere negentiende-eeuwse literatuur zonder originele bronnen. Deze bachelorscriptie staat daarom in het teken van gedegen academisch onderzoek naar dit paneel. Vanuit voornamelijk archiefonderzoek zal er gepoogd worden een context te schetsen naar de ontstaansgeschiedenis en de vervaardiging van het paneel. De levens van de op het paneel afgebeelde personen zullen worden beschreven aan de hand van de schaarse archiefstukken en aktes die ons zijn overgeleverd. Er zal kritisch worden gekeken naar de bestaande literatuur die het paneel vermelden, tevens zal er zo veel mogelijk vanuit het object beredeneerd worden. Dit alles in de hoop een completer beeld te creëren van het paneel en haar ontstaansgeschiedenis.

Afb. 1: Anoniem. *De memorietafel van Raas van Haamstede*, ca. 1453-1461.

Olieverf op paneel, 120.6 x 109 cm (met lijst).

Utrecht, Centraal Museum, inv. 2482.

Fotoverantwoording: Ernst Moritz

Het paneel is sinds 1918 in het bezit van het Centraal Museum te Utrecht dat het verwierf van het Utrechtse Genootschap Kunstliefde.⁴ Het Zeeuws Museum te Middelburg heeft het paneel tijdens het schrijven van deze scriptie in bruikleen, het hangt op zaal in het museum in de semi-permanente tentoonstelling Dit is Zeeland. Een overzichtstentoonstelling over de Zeeuwse geschiedenis. Dat het paneel in Middelburg hangt is een mooie samenkomst van omstandigheden, omdat Raas van Haamstede een aanzienlijke tijd van zijn leven een belangrijk figuur is geweest in Middelburg, hierover later meer. Het is ons helaas onbekend door welke schilder het paneel is vervaardigd. Het paneel is samengesteld uit drie verticale planken van ongeveer 26 centimeter breed (afb. 2) Volgens dendrochronologisch onderzoek dateren de laatste kernhout jaarringen van 1436, in dat jaar moet de boom zijn omgehakt waarvan het paneel is vervaardigd. Op basis van de gebruikelijke opslagtijd van hout heeft de beschrijving van het paneel waarschijnlijk plaatsgevonden tussen 1453 en 1461.⁵

Afb. 2: Anoniem. *Achterzijde van de Memorietafel van Raas van Haamstede*, ca. 1453-1461. Olieverf op paneel, 120.6 x 109 cm (met lijst). Utrecht, Centraal Museum, inv. 2482. Fotoverantwoording: Ernst Moritz

⁴ *Schilderkunst in de late middeleeuwen: Vroege Hollanders*, Friso Lammertse en Jeroen Giltaij (Rotterdam: Museum Boijmans van Beuningen, 2008), 317. Catalogus Museum Boijmans van Beuningen.

⁵ Rapport P. Klein d.d. 12 januari 1998 in de documentatie van het Centraal Museum, Utrecht.

Het gehele paneel heeft een afmeting van 63,5 bij 77,1 centimeter en is omlijst met een laat-achttiende- of vroeg-negentiende eeuwse lijst, op de predella staat volgende tekst:

*Anno MCCCCXXVI op sinte pontiens dag wort verslagen:
Heer Raes van Haemstede in den strijt voor
Brouwershaven ende leit begrave te Bethlehem in*

De tekst op de predella is naar alle waarschijnlijkheid overgenomen van een tekst die op een oudere lijst stond, we weten dit doordat er in 1783 twee kopieën van het paneel zijn getekend. Deze tekeningen bevinden zich in het Rijksmuseum te Amsterdam (afb. 3) en in het Zeeuws archief in Middelburg (afb. 4). In 1783 was het paneel onderdeel van de kunstcollectie van Cornelis van Citters, en hing het op het kasteel Bruëlis in Zeeland. Deze achttiende eeuwse kopieën zijn gesigneerd door Dirk Verrijck en tonen het paneel in een veel simpelere lijst, waarop de volgende tekst staat:

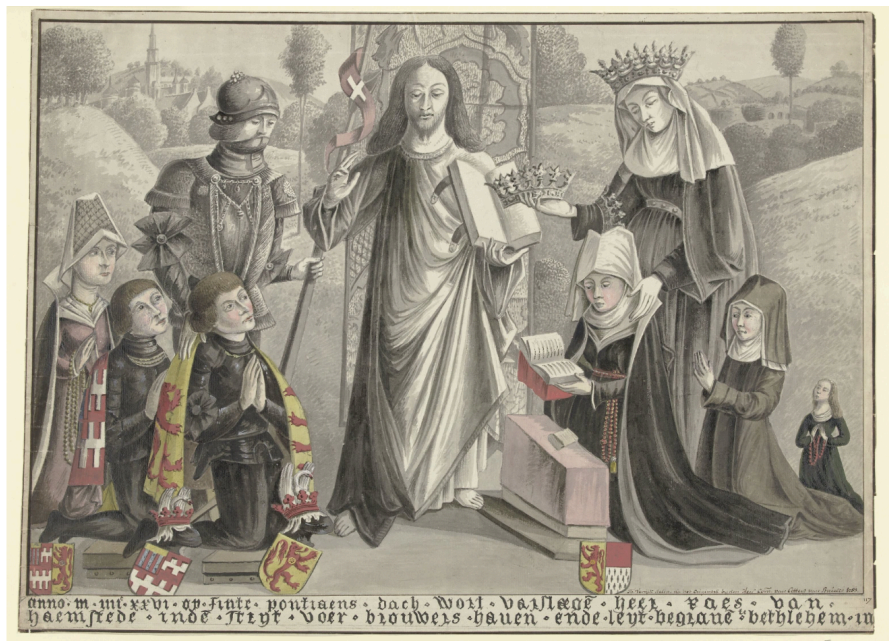
*anno . m . iii^c . xxvi . op . sinte . pontiaens . dach . wort . verslaege . heer . Raes . van .
haemstede . inden . stryt . voer . brouwers . haven . ende . leyt . begraven . te . bethlehem . in*

De tekening die zich in het Rijksmuseum te Amsterdam bevindt is een betere kopie van het paneel, aangezien er op de tekening in Middelburg een paar details zijn afgebeeld die afwijken van het originele paneel. Bijvoorbeeld een boekje in plaats van een stuk perkament op de bidbank aan de rechterzijde. De kopieën waren waarschijnlijk bestemd voor de neef van Cornelis van Citters, Jacob Verheye van Citters. In een brief afkomstig van Cornelis aan zijn neef Jacob wordt benoemd dat er twee kopieën van het paneel zijn gemaakt, de tweede kopie was echter van veel hogere kwaliteit, Cornelis schreef aan zijn neef de eerste kopie te verscheuren,⁶ wat niet gebeurd is. Het is onbekend of de lijst die op de getekende kopieën is te zien de originele lijst is, groot is de kans wel. In de vijftiende eeuw werden panelen en lijsten vaak als één object vervaardigd door een lokale schrijnwerker (timmerman), daarna werd de gehele houten constructie voorzien van een grondlaag. Doordat de memorietafel vandaag de dag een zogenoemde *baard* vertoont, een ongeschilde rand langs het hele paneel naast een opstaande verflaag, betekent dit dat het paneel ooit voorzien was van een lijst die samen met het paneel was beschilderd.⁷ Later is deze lijst verwijderd wat zorgt voor de onbeschilderde rand rondom het paneel. De mogelijkheid dat de tekst is gebaseerd op latere 16e of 17e eeuwse kronieken, en dus later aan het paneel is toegevoegd, bestaat ook.⁸

⁶ *Briefwisseling tussen Cornelis van Citters van Bruëlis en Jacob Verheye van Citters over het huis Pronkenburg te Kapelle*, 1799, inv.nr. 967, *Inventaris van het archief van de familie Des Tombe, 1485-1948*, (26), Het Utrechts Archief, Utrecht.

⁷ *Vroege Hollanders*, 46.

⁸ *Vroege Hollanders*, 317.

Afb. 3: Dirk Verrijck. *Kopie van de Memorietafel van Raas van Haamstede*, 1783.
 Inkt op papier, 47 x 64 cm.
 Amsterdam, Rijksmuseum, inv. RP-T-00-3605.
 Fotoverantwoording: Collectie Rijksmuseum.

Afb. 4: Dirk Verrijck. *Kopie van de Memorietafel van Raas van Haamstede*, 1783.
 Inkt op papier, 47 x 64 cm.
 Middelburg, Zeeuws archief, inv. ZI-III-0011.
 Fotoverantwoording: Collectie Zeeuws Archief.

De voorstelling is geplaatst in een uitgestrekt en heuvelachtig landschap. Links op de achtergrond is er een stad afgebeeld met meerdere gebouwen, koepels en een zeer hoge toren. Midden op het paneel is Christus afgebeeld, gekleed in een purperen mantel staat hij voor een eredoek van brokaat. In zijn linkerhand heeft hij een open boek vast waarvan de gespen prachtig zijn weergegeven. Zijn rechterhand is opgeheven in een zegenend gebaar. Hij staat blootvoets.

Aan zijn rechterzijde staat volgens de gangbare literatuur de heilige Joris, de beschermheilige voor soldaten en ridders. Hij is gekleed in harnas. Op zijn hoofd draagt hij een *sallet* helm met om zijn hals een *bevor*, een soort nekbeschermer. De helm die hij draagt is rijkelijk gedecoreerd met gouden elementen. Over zijn harnas draagt hij een rood wapenrok met goudbrokaat, deze wapenrok is gevoerd met bont. Zijn rechterhand rust op de schouder van Raas van Haamstede, in zijn linkerhand draagt hij een lans of vaandel met een rode vlag met een wit kruis. Deze vlag wijkt af van de gebruikelijke iconografie van de heilige Joris, de vlag waarmee hij vaak wordt afgebeeld is een witte vlag met een rood kruis, hierover meer in hoofdstuk drie. Aan de linkerzijde van Christus staat de heilige Elisabeth van Hongarije, te herkennen aan de drie kronen in haar hand. Ze draagt er een op haar hoofd, een op haar arm en een in haar rechterhand. Ze is gekleed in een donkergroene jurk met een rode gordel, over deze jurk draagt ze een rode mantel met gouden accenten. Op haar hoofd draagt ze een simpele witte sluier waar haar kroon op rust. Haar linkerhand rust op de schouder van Agnes de Vries van Oostende.

De geknielde personen op het paneel zijn te identificeren aan hun wapenschilden en door de beschrijvende tekst op de predella. Aan de rechterzijde van Christus knielt op een bidbank de persoon aan wie deze memorietafel is gewijd; Raas van Haamstede, volledig gekleed in harnas met gouden sporen aan zijn voeten. Om zijn schouders draagt hij een wapenrok met het wapen van het geslacht van Haamstede, in goud een rode leeuw, met op de schouder een rood rad. Onder Raas bevindt zich hetzelfde wapen, compleet met helmteken; een gevleugelde zwaan met een rode bek en een rode kroon. Aan zijn linkerheup is te zien dat hij een zwaard draagt.

Tegenover hem, aan Christus' linkerzijde, knielt zijn echtgenoot Agnes de Vriese van Oostende, te herkennen aan het alliantiewapen van Van Haamstede en de Vriese van Oostende. Agnes is gekleed in een zwarte jurk en draagt een zwarte mantel. Op haar hoofd draagt ze een gehoornde hennin, een typisch vijftiende eeuws hoofddeksel. Deze hennin wordt bedekt door een sluier. Om haar middel draagt ze een rozenkrans, vermoedelijk gemaakt van bloedkoraal. In haar handen heeft ze een buidelboek vast, een boek met extra bekleding aan de band zodat het als een buideltje kan worden opgevouwen en aan de riem kan worden gedragen. Agnes is net als haar man geknield op een bidbank, de bidbank waar Agnes zich op neer heeft geworpen is groter en er ligt een stuk beschreven perkament op.

Achter Raas knielt zijn schoonzoon Lodewijk Bloys van Treslong (vanaf nu Lodewijk van Treslong), net als zijn schoonvader Raas is hij volledig gekleed in harnas. Ook draagt hij een wapenrok met het wapen van Blois van Treslong en bevindt zijn wapen zich onder hem compleet met hetzelfde helmteken als bij Raas. Het enige verschil tussen Raas en Lodewijk is dat Lodewijk een gouden ketting om zijn hals draagt. Voor zo ver te zien dragen Raas en Lodewijk exact hetzelfde harnas.

Achter Agnes bevindt zich een vrouwelijk figuur in een grijze habijt. In de literatuur wordt deze persoon geïdentificeerd als Goedele van Haamstede. De jongste dochter van Raas en Agnes. Deze identificatie is zeer waarschijnlijk onjuist, hierover later meer. Achter Lodewijk van Treslong staat Maria van Haamstede, de oudste dochter van Raas en echtgenote van Lodewijk. Ze is te herkennen aan het alliantiewapen van Haamstede en Blois van Treslong. Ze draagt een rode jurk met om haar middel een zwarte riem, om haar schouders draagt ze een zwarte mantel, hoogstwaarschijnlijk gevoerd met bont. Op haar hoofd draagt ze een spits toelopende hennin gedecoreerd met goud, deze hennin is bedekt met een korte doorzichtige sluier, om haar hals draagt ze

een klein gouden kettinkje. Net als haar moeder is er aan haar gordel een rozenkrans bevestigd, deze rozenkrans lijkt van barnsteen te zijn gemaakt. De laatste figuur op het paneel, de persoon achter de non, wordt in de literatuur genoemd als een jong overleden dochter van Raas van Haamstede.⁹ Deze identificatie is berust op het feit dat er nergens in de genealogieën een derde dochter van Raas en Agnes voorkomt.¹⁰ Ook deze identificatie is waarschijnlijk onjuist, over de identificatie van deze persoon later meer.

⁹ *Vroege Hollanders*, 59.

¹⁰ Mattheus Smallegange, *Nieuwe Cronyk van Zeeland eerste deel* (Middelburg: Johannes Meertens, 1696), 683.

Hoofdstuk 1 *De echtparen*

1.1 Raas van Haamstede

De vroegst bekende vermelding van Raas van Haamstede in de archieven dateert van 13 september 1409, het betreft de begiftiging van het baljuwschap Middelburg aan Raas, dit ontvangt hij van Graaf Willem VI.¹¹ Raas wordt hier ‘Heer Raessen van Haemsteden van Cruningen’ genoemd. De toevoeging ‘van Cruiningen’ of ‘van Kruiningen’, die in de meeste archieven wordt gebruikt, kan worden verklaard door een belening die de moeder van Raas op 19 december 1386 ontvangt van Hertog Albrecht van Beieren. De jonkvrouw van Haamstede wordt hier genoemd als de dochter van Heer Raas van Kruiningen en als echtgenoot van Jan van Haamstede, de vader van onze Raas. Ze ontving 2500 gemeten ambacht bij Kruiningen, er wordt ook vermeld dat deze landen na haar dood over zullen gaan op haar erfgenamen. Het ontvangst van dit gebied was opgenomen in de huwelijksvoorwaarden tussen Jan van Haamstede en de dochter van Raas van Kruiningen.¹² Waarschijnlijk heeft onze Raas een aanzienlijk deel van dit gebied geërfd en heeft zich daarom ‘van Kruiningen’ mogen noemen. Uiteraard is hij ook naar zijn grootvader vernoemd.

Op 24 oktober datzelfde jaar wordt hij door graaf Willem VI in Goes beëdigd als baljuw van Middelburg.¹³ Baljuws waren vertegenwoordigers van de graaf en verantwoordelijk voor het stedelijke juridische apparaat; de schepenbank. Ook zat de baljuw de vergaderingen van het stadsbestuur bij als plaatsvervanger van de graaf.¹⁴

In de Middelburgse stadsrekeningen werd er in 1409 ook genoemd dat Raas geld schuldig is aan de stad Middelburg, namelijk veertien pond, negen schellingen en vier groten. Het was niet ongebruikelijk dat de stad geld uitleende aan edelen uit het graafschap Zeeland.¹⁵

Op 12 augustus 1412 wordt hij samen met de dertien schepenen van Middelburg genoemd als voorzitter van de schepenbank, tevens wordt hij genoemd als de enige persoon die nieuwe personen mag aandragen voor de positie als schepen.¹⁶ Als baljuw zat Raas de schepenbank voor, zoals gebruikelijk was voor baljuws in de rest van Zeeland.¹⁷ Het Middelburgse stadsbestuur bestond uit een baljuw, twee burgemeesters en rond de twaalf of dertien schepenen.¹⁸ In 1413 werd Raas ingeschreven als poorter van Middelburg. Helaas zijn de originele Middelburgse poortersboeken samen met de rest van het Middelburgse archief verloren gegaan tijdens het bombardement in 1940. Gelukkig zijn er twee kopieën van de poortersboeken gemaakt waar Raas in wordt vernoemd.¹⁹

Op 28 februari 1413 worden alle misdaden die Raas begaan heeft tijdens zijn baljuwschap in Middelburg, kwijtgescholden door hertog Willem VI.²⁰ Zeer waarschijnlijk heeft Raas tijdens zijn

¹¹ Johannes Hendrikus Scheffer, *Grafelijke Commissie of bevelboeken II* (Rotterdam: Het Nederlandsch Familie-Archief, 1883), 9.

¹² Frans van Mieris, *Groot Charterboek der Graaven van Holland, Zeeland en Vriesland*, deel 3 (Leiden: Pieter van der Eyk, 1755), 238.

¹³ H.M. Kesteloo, “De stadsrekeningen van middelburg van 1365-1449,” *Archief: Vroegere en latere mededelingen voornamelijk in betrekking tot Zeeland*, 5e deel 2e stuk (1881): 199

¹⁴ Arie van Steensel, *Edelen in Zeeland: macht, rijkdom en status in een laatmiddeleeuwse samenleving* (Hilversum: Verloren, 2010), 182.

¹⁵ Kesteloo, “*De stadsrekeningen*,” 295.

¹⁶ *Memoriale BA*, 1409-1417, fol. 85r, inv.nr. 205, *Inventaris van het archief van de Graven van Holland, 1189-1581*, 3.01.01, Nationaal Archief, Den Haag.

¹⁷ *Edelen in Zeeland*, 182.

¹⁸ Kesteloo, “*De stadsrekeningen*,” 195.

¹⁹ C.J. de Waal, “Gegevens overgenomen uit de poortersboeken van Middelburg 1365-1488,” circa 1900-1915, *Verzameling Handschriften Rijksarchief in Zeeland, 1206-1948*, 33.1, 871, Zeeuws Archief, Middelburg.

²⁰ *Memoriale BA*, fol. 133r, inv.nr. 205, Nationaal Archief.

baljuwschap gesjoemeld met boetes en geld in zijn eigen zak gestoken. Op 12 mei 1413 stuurde de stad Middelburg een stadsbode naar Den Haag met de vraag of Raas terug zou komen naar Middelburg. Blijkbaar verbleef Raas een lange tijd in Den Haag en voelden de poorters zich achtergesteld omdat hun baljuw voor lange tijd weg was. In 1415 of 1416 werd er door de stad een gedeeltelijke vergulde, zilveren kroes vervaardigd ter verwelkoming van ‘‘der joncvrouw van Haemstede, ons belyons wijf’’.²¹ Een voordehand liggende conclusie is dat dit geschenk ter viering van het huwelijk van Raas van Haamstede en Agnes de Vries van Oostende is laten maken, ook omdat we Agnes niet eerder in de archieven tegen komen. Het geboortjaar van Raas’ en Agnes’ eerste dochter, Maria van Haamstede kan moet dus na 1416 zijn en ligt dan waarschijnlijk ook rond dit jaar. In 1416 komt er na zeven jaar ook een einde aan het Middelburgse baljuwschap van Raas, zijn opvolger Aarnout van Kruiningen wordt op deze dag beëdigd in Den Haag.²² Enkele dagen later, op 3 mei 1416 geeft Hertog Willem VI Raas vrijgeleide voor veertien dagen.²³ Waarschijnlijk kreeg hij dit zodat hij de stad Middelburg kon verlaten. Op 3 september 1416 ontvangt Raas opnieuw vrijgeleide voor een maand.²⁴ Dit betekent misschien dat hij zijn baljuwschap niet op goede voet met de stad heeft beëindigd.

Twee jaar later, op 8 mei 1418, vinden we in de archieven een ontzeg brief richting Jan van Beieren waarin Raas zich als vijand van Jan van Beieren verklaart vanwege het grote onrecht dat hij aan Jacoba Beieren zou hebben toebedeeld:

*“Weet hoichgeboren Vorst, Hertoge Johan van Beyeren, dat ic Raess van Haemsteden, ende van Cruiningen om grote onrechte, kracht, geweld ende kenlike ongenade, die ghi an der hoichgeborenre duerluchtiger Vorstynnen, Vrouwe Jacob van Beyeren, Hertoginne van Brabant, ende van Lymborch, Gravinne van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant, ende Vrouwe van Vrieslant, mynre liever genadiger Lansvrouwe, uwer Vrouwe, ende nychte, dicke, ende veel gekeert hebt, ende noch dagelix keert, u vijant wezen wil.”*²⁵

Deze ontzeg brief jegens Jan van Beieren plaatste Raas klaarblijkelijk in een goed daglicht bij Jacoba van Beieren, hij werd namelijk op 14 mei 1420 op het Slot van Gouda begiftigd met het baljuwschap van Brouwershaven, de plek waar hij zes jaar later aan zijn einde zou komen.²⁶ Raas was maar voor een korte tijd baljuw van Brouwershaven, op 29 september 1420 volgde Floris van Borsssele hem op.²⁷ Wellicht had dit te maken met het feit dat Raas door Jan van Beieren werd verbannen uit Zeeland en dus zijn baljuwschap niet kon uitvoeren. We weten dat Raas verbannen was omdat Agnes, de echtgenoot van Raas, in 1421 150 Franse schilden uit de verbeurdverklarde goederen van Raas ontving, tevens wordt genoemd dat Raas verbannen was uit het graafschap.²⁸

Na zijn verbanning uit Zeeland is Raas naar Antwerpen gegaan, in de schepenregisters van de stad komt Raas, samen met zijn broer Costijn van Haamstede een aantal keer voor.

Op 13 september 1421 was Raas in de schepenbank van Antwerpen. Raas zwoer hier voor de schouten van Antwerpen om de Middelburgse kooplieden die in Antwerpen ter jaarmarkt komen niks

²¹ Kesteloo, *“De stadsrekeningen,”* 195.

²² Ibid., 196.

²³ *Memoriale BA*, fol. 202r, inv.nr. 205, Nationaal Archief.

²⁴ Ibid., fol 207v.

²⁵ Frans van Mieris, *Groot Charterboek der Graven van Holland, Zeeland en Vriesland*, deel 4 (Leiden: Pieter van der Eyk, 1756), 485.

²⁶ *Register ‘Bevelinge V’*, 1417-1421, fol. 83r, inv.nr. 894, *Inventaris van het archief van de Graven van Holland*, 1189-1581, 3.01.01, Nationaal Archief, Den Haag.

²⁷ Ibid., fol. 95v.

²⁸ *Memoriale*, 1421-1422, fol. 21r, inv.nr. 211, *Inventaris van het archief van de Graven van Holland*, 1189-1581, 3.01.01, Nationaal Archief, Den Haag.

aan te doen. Nog een aanwijzing dat hij Middelburg niet op vriendelijke wijze heeft verlaten. Tevens werd Raas opgelegd dat hij in de herberg *van Valkenborch*, gelegen aan de Markt, moest blijven totdat hij toestemming van de heer van de stad kreeg om deze te verlaten. Dit archiefstuk vermeldt ook dat Raas een ontzeg brief aan de Middelburgse kooplieden heeft gegeven waarin hij zichzelf vijand van de kooplieden en de stad Middelburg verklaarde.²⁹ In 1421 en 1422 komen we Raas samen met zijn broer Costijn een aantal keer tegen in de schepenregisters van Antwerpen. Het gaat hier om de verkoop van de erfcijns en rent van twee huizen aan de Grote Markt in Antwerpen, geheten *de Osse* en *de Roese*, de Os en de Roos. Het lijkt er dus op dat Raas en zijn broer vermogend waren en veel bezit in de stad Antwerpen hadden.³⁰ Het is aannemelijk dat Raas met zijn gehele familie in Antwerpen verbleef, later zal worden uitgewijd over de relatie die het gezin van Raas had met de stad Antwerpen.

Op 13 januari 1426 kwam Raas van Haamstede aan zijn einde tijdens de slag bij Brouwershaven. Samen met zijn broer Costijn werd hij gedood in de strijd. Beide broers worden in 1427 genoemd in een akte waarin de Hertog van Bourgondië, Philips de Goede hun bezittingen verkoopt aan Floris van Borsselen. In deze akte wordt genoemd dat Raas gebied rondom Renesse bezat:

*“Oic so hebben wy vercocht den selven Florys van Borselen alsulc ambocht, ambochtgevolch, ende heerlike goede, als Rase van Haemsteden plach toe te behoren in Renysse, in Scouwen.”*³¹

Volgens de tekst op de lijst van het schilderij ligt Raas begraven in Bethlehem, dit verwijst zeer waarschijnlijk naar het Cisterciënzerklooster Bethlehem bij Elkerzee op het eiland Schouwen. Dit klooster lag naast het slagveld bij Brouwershaven, het is waarschijnlijk dat de lichamen van de gesneuvelde edelen na de slag in de dichtstbijzijnde gewijde grond zijn begraven. Kloosters waren tevens ook een populaire begraafplaats voor Zeeuwse edelen omdat er veel gebeden werd.³² G.J. Hoogewerff beweert in het tweede deel van zijn monumentale overzichtswerk *De Noord-Nederlandsche Schilderkunst* uit 1937, dat de heren van Haamstede in dit klooster hun grafkelder hadden, veel waarschijnlijker is het dat de heren van Haamstede werden begraven in hun eigen parochiekerk, de kerk van Haamstede, tegenover het slot Haamstede. Hoogewerff komt echter wel met een goede analyse van de tekst op de lijst van het paneel: “Het ontbreken van het woordje *hier* impliceert het woordje *daar*”.³³ Wat betekent dat de memorietafel in alle waarschijnlijkheid niet met deze inscriptie op de lijst bij het graf van Raas heeft gehangen. Deze inscriptie moet dus later toegevoegd zijn, of het paneel is voor een andere plek gemaakt.

Van het klooster Bethlehem is helaas niks meer dan een paar kloostermoppen over, die gebruikt zijn in de schuur van de boerderij die op de huidige grond van het klooster staat.

²⁹ Frans van den Branden, “Oudt register, mette berderen 1336-1439 (vervolg),” *Antwerpsch Archievenblad* 27 (1864): 237.

³⁰ *Schepenregister*, 1430, fol. 7v, inv.nr. SR#7, *Schepenregisters, 1394-1479*, Felixarchief, Antwerpen.

³¹ Frans van Mieris, *Groot Charterboek der Graaven van Holland, Zeeland en Vriesland*, deel 4 (Leiden: Pieter van der Eyk, 1756), 873.

³² *Edelen in Zeeland*, 335.

³³ G.J. Hoogewerff, *De Noord-Nederlandsche Schilderkunst*, deel 2 (‘s-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1937), 25.

1.2 Agnes de Vriese van Oostende

Over de echtgenoot van Raas, Agnes de Vriese van Oostende, weten we een stuk minder. We komen haar nauwelijks tegen in de archieven. Door haar wapen weten we dat ze een dochter was van Willem de Vriese van Oostende en Maria van Arnemuiden. Maria van Arnemuiden overleed in 1419 en Willem de Vriese van Oostende in 1462. Ze zijn beide begraven te Hoedekenskerke waar de grafzerk van Willem de Vriese nog steeds te zien is. Zoals eerder al vernoemd komen we Agnes voor het eerst tegen in de Middelburgse stadsrekeningen. In 1415 werd er door de stad een gedeeltelijk vergulde zilveren gedekte kroes gekocht “ghesnede vanden hooghster taelgen”; gemaakt van het hoogste snijwerk. Deze kroes werd ter verwelkoming gegeven aan “der joncvrouw van Haemstede, ons belyons wijf.”³⁴ Het is met grote zekerheid te zeggen dat deze kroes ter ere van het huwelijk tussen Raas en Agnes is laten maken. Bij andere Middelburgse baljuws is te zien dat hun echtgenotes een geschenk krijgen bij de intreding van hun echtgenoot als baljuw, dit was bij Raas en Agnes niet het geval. Raas was op het moment van het geschenk al zes jaar baljuw van Middelburg. Raas en Agnes moeten dus rond 1415 zijn getrouwd.

Zoals eerder genoemd ontvangt Agnes in 1421 150 Franse schilden van Jan van Beieren uit de verbeurd verklaarde goederen van Raas.³⁵

Tien jaar na de dood van haar man, in 1436, werd ‘Agneese van Ostende’ ingeschreven als poorter van de stad Antwerpen. We weten zeker dat het hier gaat om onze Agnes omdat er als opmerking wordt gegeven ‘weduwe wijlen Raes van Haemstede’.³⁶ Voor zo ver te zien komt Agnes verder niet meer voor in de archieven van Antwerpen, de mogelijkheid bestaat dat ze korte tijd na het verwerven van haar poorterschap is overleden.

1.3 Lodewijk van Bloys van Treslong

De tweede ridder op het paneel is Lodewijk van Treslong, zijn vader was Jan van Bloys van Treslong, bastaardzoon van de graaf van Blois, Jan II. De vader van Lodewijk was een aanzienlijke man in het graafschap Holland, via hem erfde Lodewijk landen en gebieden in Holland. In 1436 stierf Jan de bastaard van Blois, Lodewijk erfde van hem de heerlijkheid Cabau en het recht op belastingen op verschillende stukken land bij Gouda.³⁷ Lodewijk was ook meerdere malen baljuw tijdens zijn leven: van 1440 tot 1445 was hij baljuw van Rijnland, van 1441 tot 1463 was hij baljuw van Noordwijk en van 1448 tot 1465 was hij baljuw en rentmeester van Gouda en Schoonhoven. Lodewijk was ook raadslid in het Hof van Holland, van 1441 tot 1444 was hij een onbezoldigd raadslid en van 1452 tot 1463 was hij een bezoldigd raadslid.³⁸ Ook werd hij in 1452 tijdens de Gentse oorlog tot ridder geslagen.³⁹ In 1469 ontvangt Lodewijk het schoutambacht van Beverwijk voor een tijd van zes jaar, in 1474 worden bij de benoeming van het schoutambacht de weduwe en erfgenamen van Lodewijk genoemd, waarschijnlijk is hij rond dit jaar dus overleden.⁴⁰

³⁴ Kesteloo, “De stadsrekeningen,” 199.

³⁵ *Memoriale*, fol. 21r, inv.nr. 211, Nationaal Archief.

³⁶ *Agneese van Ostende*, 1436, inv.nr. V#1981, *Poorters, 1390-1443*, Felixarchief, Antwerpen.

³⁷ J.C. Kort, *Leenkamers van de graven van Blois, 1282-1650* (Zuidhollandse Vereniging voor Genealogie: Ons Voorgeslacht, 1985), 69.

³⁸ Mario Damen, *De staat van dienst: De gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode (1425-1482)* (Hilversum: Verloren, 2000), 491.

³⁹ Anthéun Janse, *Ridderschap in Holland: Portret van een adellijke elite in de late middeleeuwen* (Hilversum, Verloren, 2009) 311.

⁴⁰ *Rekeningen van Gerrit van Berkenrode, 1469-1474*, fol. 25r, inv.nr. 905, *Inventaris van het archief van de Grafelijkheidsrekenkamer of Rekenkamer der Domeinen van Holland: Afgehoorde en Gedeponeerde Rekeningen, 1446-1728*, 3.01.27.02, Nationaal Archief, Den Haag.

Lodewijk was een man met een succesvolle carrière, hij had veel baantjes waar hij waarschijnlijk goed geld mee verdiende. In 1441 komen we in een akte de lijftocht en douarie op een stuk land in Haastrecht voor Maria van Haamstede tegen.⁴¹ Een lijftocht of douarie was een gift die een vrouw ontving bij het huwelijk met haar man, een gift als deze was bedoeld om de vrouw te onderhouden in het geval dat de man voor haar dood ging. Zeer waarschijnlijk zijn Lodewijk en Maria dus rond 1441 in het huwelijksbootje gestapt. Samen hadden ze maar liefst elf kinderen, over de samenstelling van het gezin van Maria en Lodewijk volgt later meer. Van 1461 tot 1464 bezat Lodewijk een huis of herberg genaamd St. Joris aan de Plaats in Den Haag.⁴²

Zoals eerder al genoemd, is Lodewijk rond het jaar 1474 overleden. We weten ook waar hij begraven is, in het Regulierenklooster Beata Maria Virgo in Sion te Beverwijk. Lodewijk is hier samen met zijn vrouw Maria begraven. We weten dit omdat er een brief is overgeleverd van Lodewijks oudste zoon Jan aan dit klooster. In deze brief uit 1493 vermeld Jan dat Maria in haar testament een stuk akkerland aan het klooster schenkt, en vraagt om het graf van Maria en Lodewijk te verlichten met een kaars “als jaergetide is”, op de jaarlijkse sterfdatum van Maria en Lodewijk.⁴³ In deze brief wordt niks vermeld over een eventueel paneel of memorietafel, de kans is daarom erg klein dat het paneel is gemaakt om bij het graf van Lodewijk en Maria te hangen.

1.4 Maria van Haamstede

Maria van Haamstede wordt in de meeste genealogieën als eerste dochter van Raas en Agnes genoemd. Als we uitsluiten dat Raas een eerder huwelijk had of een buitenechtelijk kind zou hebben zou dit betekenen dat Maria de oudste dochter was van Raas, maar straks zal worden aangetoond dat dit waarschijnlijk niet zo was. Zoals eerder al vermeld zijn de ouders van Maria, Raas en Agnes, in het jaar 1415 of 1416 getrouwd. Dit zou betekenen dat Maria rond dit jaartal geboren zou moeten zijn. Als we kijken naar haar waarschijnlijke trouwdatum met Lodewijk van Treslong; 1441, zou ze rond haar 25e levensjaar getrouwd zijn. Deze trouwdatum is afgeleid van een akte waarin de lijftocht van Maria op de hofkamp in Haastrecht wordt genoemd. Ook komen we in 1438 een akte tegen waar Margaretha van Bourgondië de school en kosterij van Noordwijk schenkt aan de bastaardzoon van Lodewijk, Jan van Treslong.⁴⁴ Hoogstwaarschijnlijk waren Lodewijk en Maria in 1438 dus nog niet getrouwd.

Helaas is er in de archieven niet veel te vinden over Maria van Haamstede. In 1461 wordt zij genoemd als huisvrouw van Lodewijk, Lodewijk belooft in deze akte de lijftocht van Maria op het voornoemde huis aan de Plaats in Den Haag te handhaven.⁴⁵ In 1470 wordt Maria genoemd als voogd van haar oudste zoon Raas van Treslong tijdens zijn huwelijk met Kerstijn Dirk Koenensdochter.⁴⁶

⁴¹ J.C. Kort, *Repertorium op de lenen van de Hofstede Arkel in Holland, 1348–1631* (Zuidhollandse Vereniging voor Genealogie: Ons Voorgeslacht, 1985), 5.

⁴² C. Hoek, *Repertorium op de lenen van de Hofstad Arkel, gelegen in Delfland, Schieland, Voorne en IJsselmonde, 1373–1648* (Zuidhollandse Vereniging voor Genealogie: Ons Voorgeslacht, 1985), 5.

⁴³ Hugo Franciscus van Heussen, *Oudheden en gestichten van Kennemerland, Amstelland, Noordholland en Westvriesland* (Leiden: Christiaan Vermey, 1721), 352.

⁴⁴ Frans van Mieris, *Chronologisch register op het vervolg van het Groot-Charterboek* (Utrecht: C. van der Post, 1859), 11.

⁴⁵ *Register ‘Charolais’, 1459-1467, fol. 30, inv.nr. 153, Inventaris van het archief van de Graven van Holland, 1189-1581*, 3.01.01, Nationaal Archief, Den Haag.

⁴⁶ *Akte van huwelijksvoorwaarden van Raas van Treslong met Christina Dirk Coenen dochter, 1470, inv.nr. 983 Inventaris van het archief van de familie Van Wassenae van Duvenvoorde, 1226-1996*, 3.20.87, Nationaal Archief, Den Haag.

Maria leefde langer dan haar man, veel genealogieën geven haar de sterfdatum van 15 augustus 1489. Ze is samen met haar man begraven in het Regulieren klooster Sion te Beverwijk. Maria en Lodewijk waren niet de enige begravenen in het klooster wiens vijftiende eeuwse portret aan ons overgeleverd is, het Rijksmuseum bezit een portret op perkament van Lysbeth van Duvenvoorde, gemaakt rond 1430 (afb. 5). Lysbeth van Duvenvoorde stierf in 1472 en werd in het klooster begraven, volgens de tekst op de achterkant van het perkament werd zij voor het Heilige Kruisaltaar aldaar begraven.

Afb. 5: Anoniem, *Portret van Lysbeth van Duvenvoorde*, ca. 1430.

Olieverf op perkament, 32 x 20 cm.

Amsterdam, Rijksmuseum, inv. SK-C-1454.

Fotoverantwoording: Collectie Rijksmuseum.

Hoofdstuk 2 *De non en het kind*

De laatste twee figuren op het paneel worden in de meeste literatuur geïdentificeerd als Goedele van Haamstede en een jong overleden dochter van Raas en Agnes. Er is met veel zekerheid te zeggen dat deze identificaties niet kloppen. Om te beginnen bij Goedele van Haamstede.

2.1 Goedele van Haamstede

In de gangbare kunsthistorische literatuur wordt de vrouw in de habijt geïdentificeerd als Goedele van Haamstede, deze identificatie berust op de genealogieën van het gezin van Raas van Haamstede. Helaas is er bij deze vrouw geen wapenschild afgebeeld wat de identificatie zou versterken. Goedele van Haamstede wordt in de genealogieën vaak als tweede dochter van Raas en Agnes genoemd, tevens krijgt zij de titel Vrouw van Bredamme.⁴⁷ Bredamme was een ambacht nabij Middelburg, dat in de handen was van het geslacht van Borssele van Brigdamme. De mogelijkheid bestaat dat Goedele geen dochter van Raas van Haamstede en Agnes de Vriese van Oostende was, maar een dochter uit een eerder huwelijk van Raas met een vrouwelijke telg van de familie van Borssele van Brigdamme. Vererving van gebieden was bij het geslacht van Borssele ook mogelijk bij de vrouwelijke lijn.⁴⁸ Wellicht komt Goedele via deze vererving via vrouwelijke lijn aan de titel Vrouwe van Bredamme. Ook al hadden de families van Haamstede en van Borssele een andere zijde gekozen in de Hoekse en Kabeljauwse conflicten kwamen huwelijken tussen de rivaliserende families voor, de heer van Haamstede, Floris van Haamstede was ook getrouwd met een van Borssele.⁴⁹ Een andere aanwijzing voor het feit dat Goedele niet de tweede dochter van Raas kan zijn is dat ze veel eerder getrouwd zou zijn dan haar (half)zus Maria van Haamstede. In de Antwerpse archieven komen we haar in 1427 al tegen met haar echtgenoot Willem Noyts,⁵⁰ een telg van de Antwerpse patriciërsfamilie Noyts. Veertien jaar eerder dan dat we haar zus tegenkomen met haar echtgenoot. Willem Noyts zou in zijn carrière meerdere malen schepen en burgemeester van Antwerpen zijn, een goed huwelijk dus. Wellicht heeft dit huwelijk zich al voltrokken in de tijd dat Raas uit Zeeland was verbannen en hij en zijn gezin zich in Antwerpen hadden verschanst.

In de periode van 1427 tot 1448 komen we Goedele een aantal keer tegen in de Antwerpse schepenregisters, het betreft aktes omtrent de koop en verkoop van stukken land. Vanaf 1443 wordt zij aangeduid als de weduwe van Willem Noyts in een akte omtrent een geschil wat haar kinderen hebben over het testament van hun vader.⁵¹ Waarschijnlijk is haar man Willem Noyts in of voor 1443 overleden. In 1448 komen we Goedele voor het laatst tegen in de Antwerpse archieven samen met haar dochter Johanna Noyts, die op dat moment getrouwd was met Guy van Bloys van Treslong.⁵² Deze Guy was familie van Lodewijk van Treslong. Waarschijnlijk is Goedele rond 1448 overleden, omdat we na dit jaar niets meer van haar terug zien in de archieven. Tevens komen na deze datum Johanna Noyts en haar echtgenoot Guy van Bloys van Treslong zelfstandig voor als de kopers en verkopers van landen en goederen in de Antwerpse schepenregisters, waar ze voorheen samen met Goedele werden genoemd.

In de literatuur over het paneel wordt vaak genoemd dat Goedele van Haamstede een non zou zijn geweest in het Sint Elisabethklooster te Schoonhoven.⁵³ Ze zou na korte tijd het kloosterleven

⁴⁷ Smallegange, *Nieuwe Cronyk*, 683.

⁴⁸ *Edelen in Zeeland*, 210.

⁴⁹ *Edelen in Zeeland*, 272.

⁵⁰ *Schepenregister*; 1427, fol. 317r, inv.nr. SR#13, *Schepenregisters, 1394-1479*, Felixarchief, Antwerpen.

⁵¹ *Schepenregister*; 1443, fol. 433r, inv.nr. SR#32, *Schepenregisters, 1394-1479*, Felixarchief, Antwerpen.

⁵² *Schepenregister*; 1452, fol. 342v, inv.nr. SR#45, *Schepenregisters, 1394-1479*, Felixarchief, Antwerpen.

⁵³ Hoogewerff, *De Noord-Nederlandsche Schilderkunst*, 27.

weer achter zich hebben gelaten en getrouwd zijn met Willem Noyts. Aanwijzingen voor het kloosterleven van Goedele zijn helaas niet te vinden in de archieven. Deze verzonnen kloosterintrede van Goedele wordt vaak als aanleiding genoemd voor de vervaardiging van het paneel. Deze kloosterintrede zou ook de aanwezigheid van de heilige Elizabeth op het paneel moeten verklaren. Tevens wordt er in de literatuur gezegd dat Goedele het habijt van de van de vrouwelijke tertiariissen van de derde orde van Sint Franciscus draagt, het Elisabethklooster te Schoonhoven was een Regularissenklooster, wat betekent dat deze twee opvattingen in strijd met elkaar staan. De datering van het paneel zou volgens de literatuur van na haar intrede in het klooster moeten zijn en voor haar huwelijk.⁵⁴ Volgens dendrochronologisch onderzoek naar het hout kan het paneel pas na 1452 gemaakt zijn. De mogelijkheid bestaat dat Goedele als weduwe een klooster is ingetreden, alleen de figuur in de habijt op het paneel is kleiner afgebeeld vergeleken met Maria van Haamstede wat het onwaarschijnlijk maakt dat hier een volwassen figuur is afgebeeld.

Al met al is het dus zeer onwaarschijnlijk dat de persoon in de habijt op het paneel Goedele van Haamstede is. Mede door het feit dat Goedele van Haamstede al in 1427 gehuwd was en in Antwerpen woonde, en doordat de kans groot is dat ze al voor de vervaardiging van het paneel was overleden.

2.2 De derde dochter

Het kleine figuurtje op het paneel wordt in de literatuur geïdentificeerd als een jong overleden dochter uit het huwelijk van Raas en Agnes. De aanleiding voor deze identificatie is dat de figuur klein is afgebeeld en omdat er geen derde dochter voorkomt in de gangbare genealogieën van de familie van Haamstede. Deze identificatie klopt waarschijnlijk niet. De identificatie van dit figuurtje is niet volledig uit de lucht gegrepen. Het was niet ongebruikelijk om jong overleden kinderen af te beelden op vijftiende-eeuwse memorietafels, hierdoor werden jong overleden kinderen meegenomen in het bidden voor het zielenheil van de overledenen. Jong overleden kinderen werden vaak op een vaste wijze afgebeeld om ze herkenbaar te maken als overleden. Ze kregen attributen zoals bloemenkransen, droegen doodshemden of hielden een kruisje in de handen. Soms werden de jong overleden kinderen helemaal naakt afgebeeld om duidelijk te maken dat ze vlak na de geboorte waren overleden.⁵⁵ Het kleine figuurtje op het paneel heeft geen van deze attributen, ze draagt normale kleding en houdt een rozenkrans vast, net als Agnes en Maria. Het lijkt er dus op dat dit figuurtje ten tijde van de vervaardiging van het paneel nog in leven was. De identificatie van een onbekend jong overleden dochtertje van Raas en Agnes klopt dus waarschijnlijk niet.

2.3 Een mogelijke identificatie

Met de gebruikelijke en vaak overgenomen identificatie van Goedele van Haamstede en die van een jong overleden dochter wordt ervan uitgegaan dat deze memorietafel alleen het kerngezin van Raas van Agnes zou afbeelden, er wordt geen rekening gehouden met de mogelijkheid deze memorietafel meerdere lagen van de familie afbeeldt.

Het was namelijk niet ongebruikelijk om op vijftiende-eeuwse memorietafels meerdere generaties af te beelden.⁵⁶ Voor een mogelijke identificatie van de twee wapenschild loze figuren kijken we naar het gezin van Maria van Haamstede en Lodewijk van Treslong, de kleinkinderen van Raas en Agnes.

Zoals hierboven al vernoemd hadden Lodewijk en Maria samen elf kinderen, van wie een bastaardzoon, Jan van Treslong, die al voor 1438 geboren moet zijn. Door een akte van een rechtszaak

⁵⁴ *Vroege Hollanders*, 315-317.

⁵⁵ *Leven na de dood. Gedenken in de late Middeleeuwen*, Truus van Bueren (Turnhout: Brepols, 1999), 92. Catalogus Museum Catherijneconvent Utrecht.

⁵⁶ *Leven na de dood*, 71.

uit 1510 tussen de kleinzoon van Lodewijk van Treslong, eveneens geheten Lodewijk van Treslong (vanaf nu Lodewijk II), en Jan van Treslong, de bastaardzoon van Lodewijk I weten we de exacte samenstelling van het gezin van Lodewijk van Treslong en Maria van Haamstede. De rechtszaak ging over de erfopvolging van land en tienden in het land van Vossemeer en andere gebieden. Deze kwestie ging terug op een document geschreven in 1450 waarbij er werd beschreven via welke kinderen de erfopvolging zou gaan. Tijdens deze rechtszaak wordt er beschreven welke kinderen Lodewijk I had ten tijde van het schrijven van het document en welke na 1450 het licht zouden zien, een behulpzame bron voor dit onderzoek.

In 1450 hadden Lodewijk I en Maria van Haamstede de volgende kinderen al ter wereld gebracht: Jan de bastaard van Treslong, de verweerder in deze rechtszaak, Raas van Treslong, Maria van Treslong, die wordt genoemd als religieuze te Rijnsburg, en Joris van Treslong. Deze Joris stierf echter op jonge leeftijd voor zijn vader.

Na het document uit 1450 zouden Lodewijk I en Maria van Haamstede de volgende kinderen hebben gekregen: Johanna van Treslong, religieuze te Lee, Margriet van Treslong, religieuze te Gouda, Adriaan, die op jonge leeftijd stierf, Johannes, monnik te Egmond, Willem, net als Joris en Adriaan stierf deze zoon jong, Katherine, en Cornelis, deze zoon stierf ook jong.⁵⁷ Zoals te zien is waren een aantal dochters van Lodewijk I en Maria van Haamstede religieuzen in een klooster, Maria van Treslong was non in de abdij van Rijnsburg, Johanna van Treslong was non ter Lee ofwel het klooster Leeuwenhorst, en Margriet van Treslong was non te Gouda. De kans is erg groot dat de non op de memorietafel een van deze drie religieuze dochters is van Lodewijk van Treslong en Maria van Haamstede.

Maria van Treslong wordt al in 1451 genoemd in een brief aan de benedictijner abdij van Rijnsburg.⁵⁸ Ze moet erg jong zijn geweest toen ze het klooster inging, ze kan namelijk niet eerder dan 1441 geboren zijn, het huwelijksjaar van haar ouders.

Johanna van Treslong trad in 1456/57 als novice in het cisterciënzerinnenklooster Leeuwenhorst.⁵⁹ Ze zou dan rond de zes of zeven jaar oud zijn geweest. Dit klooster lag nabij Noordwijk, waar haar vader ten tijde van haar noviciaat baljuw was. Van Margriet van Treslong, de religieuze te Gouda weten we helaas niks. Ze komt niet voor in de Goudse kloosterarchieven. De abdijen Rijnsburg en Leeuwenhorst waren beide bestemd voor meisjes van gegoede afkomst. Een soortgelijk klooster bestemd voor meisjes van adellijke afkomst bestond in Gouda niet, wat het lastig maakt om te achterhalen in welk klooster Margriet was ingetreden.⁶⁰ De vader van Lodewijk van Treslong, Jan de bastaard van Blois was een groot weldoener van het Margarethaconvent in Gouda,⁶¹ wellicht dat zijn kleindochter in dit Goudse klooster haar geloftes heeft afgelegd, maar zeker weten we dat niet.

Voor de identificatie van de non op dit schilderij kijken we dus naar een van de drie dochters van Lodewijk en Maria waarvan wordt gezegd dat ze religieuzen waren in een klooster. Hierboven is aangetoond dat de hypothese dat het paneel is gemaakt ter gelegenheid van de kloostergeloftes van Goedele van Haamstede niet klopt. De kans bestaat echter wel dat het paneel is laten maken voor een intrede van een van de dochters van Lodewijk van Treslong in een klooster. Als we de datering aan de hand van het dendrochronologische onderzoek in acht nemen moet het paneel ergens tussen 1453 en 1461 zijn vervaardigd. Aan de hand van deze datering zou de intrede van Maria van Treslong te vroeg zijn, zij was immers al voor 1451 ingetreden in de abdij van Rijnsburg. De tweede dochter die het

⁵⁷ *Sententie Hof van Holland*, 1510, akte 127, inv.nr. 487, *Inventaris van het archief van het Hof van Holland*, 1428-1811, 3.03.01.01, Nationaal Archief, Den Haag.

⁵⁸ Maria Hüffer, *Bronnen voor de geschiedenis der Abdij Rijnsburg*, 1e deel, 1e stuk (Den Haag: Martinus Nijhoff, 1951), 316.

⁵⁹ Geertruida de Moor, *Verborg en geborgen: Het cisterciënzerinnenklooster Leeuwenhorst in de Noordwijkse regio (1261-1574)* (Hilversum: Verloren, 1994), 567.

⁶⁰ Johannes Taal, "De Goudse kloosters in de Middeleeuwen" (proefschrift, Radboud Universiteit, 1960) 126.

⁶¹ de Moor, *Verborg en Geborgen*, 103.

klooster in ging was Johanna van Treslong, we weten van haar dat ze rond 1456 het cisterciënzerinnenklooster Leeuwenhorst intrad, deze datum valt precies tussen het tijdsbestek wat het dendrochronologische geeft als mogelijke periode van vervaardiging.

Het was gebruikelijk voor de familie van een novice om een groot feest te organiseren bij de intrede van een van hun dochters in het klooster van Leeuwenhorst, deze festiviteiten waren vergelijkbaar met die van een huwelijk.⁶² Wellicht dat er ter ere van deze festiviteiten een paneel is besteld waarop Johanna is afgebeeld tezamen met haar jongere zusje Magriet, wiens toekomst ook het kloosterleven was. Tevens was het klooster waar Raas in 1426 begraven is, het klooster Bethlehem te Elkerzee, net als het klooster Leeuwenhorst, een Cisterziëncinnen klooster. Aanwijzingen betreffende de kleur van de habijt die er gedragen werd in Leeuwenhorst maken het onderzoek niet makkelijker, sommige nonnen hadden de toegang tot een garderobe met verschillende tinten habijten.⁶³

Een tweede mogelijkheid zou zijn dat Margriet van Treslong is afgebeeld met haar jongere zusje Katherine. Helaas weten we niet in welk Gouds klooster Margriet is ingetreden. Het zou ook verklaren waarom het kleine meisje op het paneel wereldlijke kleding draagt, aangezien Katherine nooit in een klooster zou intreden. Dochters uit het gezin van Treslong traden namelijk al op jonge leeftijd het klooster in. Maria van Treslong kan maximaal tien jaar oud zijn geweest bij haar intrede in de abdij van Rijnsburg en Johanna van Treslong kan niet ouder zijn geweest dan zes jaar bij haar intrede in het klooster Leeuwenhorst. De leeftijd van het kind op het paneel is lastig in te schatten.

⁶² Ibid., 233.

⁶³ Ibid., 319.

Hoofdstuk 3 *De heiligen en een mogelijke herkomst*

3.1 De heiligen

De heilige Elisabeth van Hongarije is op dit paneel perfect te identificeren, aan de hand van de drie kronen die ze vasthoudt weten we dat het hier om een afbeelding van haar betreft. Deze drie kronen worden in de iconografische overzichten genoemd als haar attributen.⁶⁴ Tevens zijn deze drie kronen ook te zien op andere vijftiende eeuwse panelen waarop de heilige Elisabeth wordt afgebeeld, zoals op het paneel van de Madonna van Jan de Vos, wat wordt toegeschreven aan het atelier van Jan van Eyck en rond 1440 is vervaardigd (afb. 6).

Afb. 6: Jan van Eyck (werkplaats), *Madonna van Jan de Vos*, ca. 1440.

Olieverf op paneel, 47 x 61 cm.

New York, The Frick Collection, inv. 1954.1.161.

Fotoverantwoording: The Frick Collection.

⁶⁴ Engelbert Kirschbaum et al., *Lexikon der Christlichen Ikonografie 6* (Freiburg: Verlag Herder, 1974), 134.

In de meeste literatuur en museumcatalogi waarin het paneel wordt behandeld, zoals die van de tentoonstelling *Vroege Hollanders* uit 2008, wordt de heilige aan Christus' rechterzijde geïdentificeerd zonder twijfel geïdentificeerd als de ridder heilige Joris.⁶⁵ Er zijn echter een paar afwijkende elementen aan de afgebeelde heilige die laten doorschemeren dat deze identificatie waarschijnlijk niet klopt. Om te beginnen met de lans die de heilige vasthoudt, een rode banier met een wit kruis. In vrijwel alle vijftiende-eeuwse afbeeldingen wordt Joris afgebeeld met een witte vlag met een rood kruis die over het gehele oppervlak van de vlag reikt. Deze iconografische traditie wordt ook bevestigd door het monumentale naslagwerk betreffende de iconografie van Christelijke heiligen van Kirschbaum.⁶⁶ De banier op het paneel wijkt af van deze traditionele iconografie, de kleuren zijn omgedraaid, het betreft hier een rode vlag met een wit kruis, tevens reikt dit kruis niet tot de randen van de vlag.

Een ander ontbrekend iconografisch element bij de heilige op de memorietafel is de draak, waarmee Joris bijna altijd wordt afgebeeld.⁶⁷ Deze twee iconografische elementen zijn op talloze panelen te zien, zoals bijvoorbeeld op een stichtersportret van de hand van Hans Memling in The National Gallery, dit paneel wordt rond 1480 gedateerd en toont Joris met een draak en een witte banier met een rood kruis (afb. 7). Ondanks dat de heilige Joris niet altijd met deze twee elementen tegelijk wordt afgebeeld, ontbreken ze beide op de memorietafel. Voor een mogelijke identificatie richten we onze blik op andere christelijke ridder heiligen.

Afb. 7: Hans Memling, *Maria met kind en een engel, de Heilige Joris met een stichter*, ca. 1480. Olieverf op paneel, 54 x 37 cm. Londen, The National Gallery, inv. NG686. Fotoverantwoording: The National Gallery

⁶⁵ *Vroege Hollanders*, 315.

⁶⁶ Engelbert Kirschbaum et al., *Lexikon der Christlichen Ikonografie* 8 (Freiburg: Verlag Herder, 1976), 378.

⁶⁷ Ibid.

In Tallinn, de hoofdstad van Estland, bevindt zich in de Sint Nicolaaskerk aldaar een monumentaal altaarstuk gewijd aan de heilige Nicolaas en de heilige Victor van Marseilles (afb. 8). Dit altaarstuk werd rond 1480 vervaardigd door de Lübeckse schilder Hermen Rode en zijn werkplaats. Op het rechter buitenluik van het altaarstuk bevindt zich een voor dit onderzoek bruikbare voorstelling, het betreft een afbeelding van drie mannelijke heiligen, van links naar rechts zijn ze de heilige Victor, de heilige Nicolaas en de heilige Joris (afb. 9) Zoals te zien is heeft de heilige Victor een lans in zijn rechterhand met een vlag, en in zijn linkerhand draagt hij een schild. De vlag en het schild komen overeen met de vlag die de heilige op de memorietafel van Raas van Haamstede bij zich draagt. Tevens is op dit altaarstuk de klassieke iconografie van de heilige Joris te zien, in gevecht met een draak. De attributen van deze heilige Victor kunnen worden verklaard doordat een rood schild met een wit kruis het wapen was van het Grote Gilde te Tallinn, een van de groepen die het altaarstuk hebben bekostigd.⁶⁸

De heilige Victor van Marseilles zou gegeven de attributen waarmee hij is afgebeeld een mogelijke optie kunnen zijn voor de identificatie van de heilige op de memorietafel, de heilige Victor werd ook vaak afgebeeld met een molensteen, wat zou verwijzen naar zijn martelaarschap, dit iconografische element ontbreekt op het paneel. Kirschbaum benoemt dat de heilige Victor vaak wordt verward met de heilige Mauritius, aangezien ze allebei worden afgebeeld als gekleed in harnas en met een lans met vlag.⁶⁹

Afb. 8: Hermen Rode, *Heilige Nicolaas en Victor altaarstuk*, ca. 1480.

Olieverf op paneel, 632 x 348 cm.

Tallinn, Sint-Nicolaaskerk.

Fotoverantwoording: Website “Rode Altarpiece in Close-up”.

⁶⁸ Rode Altarpiece in Close-up, “The Retable of the High Altar of Tallinn's St-Nicholas Church,” geraadpleegd op 17 mei 2025, <http://rode.ekm.ee/index.html#har>.

⁶⁹ Engelbert Kirschbaum et al., *Lexikon der Christlichen Ikonografie 6* (Freiburg: Verlag Herder, 1974), 378.

Afb. 8: Hermen Rode, *Detail van het linker buitenluik van het Heilige Nicolaas en Victor altaarstuk*, ca. 1480, Olieverf op paneel.

Tallinn, Sint-Nicolaaskerk.

Fotoverantwoording: Website "Rode Altarpiece in Close-up".

Als tweede mogelijke optie voor de identificatie richten we onze blik op de heilige Mauritius, net als de heilige Joris en Victor wordt deze heilige in de vijftiende eeuw doorgaans afgebeeld als soldaat of ridder, hierdoor zijn deze heiligen soms lastig van elkaar te onderscheiden. Tevens werd de heilige Mauritius vaak afgebeeld als Afrikaanse man, omdat hij uit het huidige Egypte zou komen. Deze manier van afbeelden zou ook af te leiden zijn aan zijn naam Mauritius, deze naam lijkt op het woord Moor, dat in de vijftiende eeuw een benaming was voor Afrikaanse mensen.⁷⁰

Mauritius werd echter niet uitsluitend als zwarte man afgebeeld, er zijn ook afbeeldingen bekend van Mauritius waarop hij als een Westerse ridder wordt afgebeeld. Zoals bijvoorbeeld op het rechter binnenpaneel van het *Burg Weiler Triptiek* dat zich in het MET museum te New York bevindt, het paneel wordt gedateerd rond 1470 (afb. 9). Net als de heilige Victor op het retabel in Tallinn draagt Mauritius een lans met een rode vlag met een wit kruis, dit komt overeen met de heilige op onze memorietafel. Bij de heilige op het triptiek in het MET weten we zeker dat het om Mauritius gaat, zijn naam staat er namelijk onder als inscriptie in de stenen vloer.

Afb. 9: Meester van het Burg Weiler Altaarstuk, *Het Burg Weiler Triptiek*, ca. 1470.

Olieverf op paneel, 174 x 152 cm (gesloten).

New York, MET Museum, inv. 53.21.

Fotoverantwoording: Collectie MET Museum.

⁷⁰ Engelbert Kirschbaum et al., *Lexikon der Christlichen Ikonografie 7* (Freiburg: Verlag Herder, 1974), 612.

De heilige Mauritius was een belangrijk figuur van een groep heiligen, de soldaten van het Thebaanse Legioen, Mauritius was de leider van dit legioen. Deze Romeinse legionairs stierven rond het jaar 287 als resultaat van de Romeinse uitroeiing van het Christelijke geloof in het Romeinse rijk. Het gehele legioen van Mauritius stierven als martelaren omdat ze Christen waren. De heilige Victor van Marseilles wordt ook vaak in verband gebracht met dit legioen. Wellicht vallen de levens van de mogelijke heiligen het iconografische programma van de memorietafel uit te leggen. Het zou kunnen dat de heren en ridders die tijdens de slag bij Brouwershaven aan kant van Jacoba vochten en stierven, werden gezien als martelaren. Door hun dappere optreden bij deze slag zou de vergelijking met het heilige Thebaanse legioen snel gemaakt kunnen worden.

Over de identificatie van de soldaten heilige is helaas weinig met zekerheid te zeggen, aangezien de heilige geen attributen heeft die voor een definitieve identificatie zouden kunnen zorgen. Wel is het vrijwel zeker dat het niet de heilige Joris is, maar een andere heilige die werd aanbeden door ridders en soldaten.

3.2 Mogelijke herkomst

Voorheen kon de vroegst mogelijke herkomst van het paneel getraceerd worden naar 1783, het jaar dat er door Dirk Verrijk twee getekende kopieën van het paneel zijn gemaakt. Het paneel was toen onderdeel van de kunstcollectie van Cornelis van Citters, kasteelheer van het slot Bruelis op Zuid-Beveland en bevond zich op het kasteel aldaar. In een brief die Cornelis van Citters van Bruelis aan zijn neef Jacob Verheye van Citters schreef, benoemt Cornelis dat het paneel in 1721 door een familielid van de heer Cornelis de Jonge van Ellemeet, van het eiland Schouwen naar kasteel Bruelis is gehaald. Bij de koop van het kasteel is het paneel aldaar aangetroffen, vanaf 1721 heeft het paneel daar dus gehangen. Cornelis van Citters noemt in deze brief ook dat het paneel aan het klooster Bethlehem toebehoord heeft. Tevens benoemt Cornelis dat de inscriptie op het paneel een klein overgebleven deel is van de gehele tekst, dit verklaart de vier puntjes achter de tekst "*bethlehem in*" op de huidige lijst.⁷¹ Het klooster Bethlehem werd na de reformatie in 1572 door de Watergeuzen belegerd en in brand gestoken, de nonnen vluchtte naar Zierikzee. Het land en de goederen van het klooster kwamen onder het beheer van het Kantoor der Geestelijke Goederen in Zeeland, dit instituut ging over de goederen en bezittingen van de katholieke kloosters en kerken die werden onteigend na de reformatie. Waarschijnlijk bevond de memorietafel zich ook onder deze goederen van het klooster Bethlehem. De overblijfselen van het klooster werden rond 1581 gekocht door ene Cornelis Verheye uit Zierikzee.⁷² Zijn nakomeling, Jacob Verheye, trouwde met de zus van Cornelis de Jonge van Ellemeet. Het is onwaarschijnlijk dat het paneel al die tijd in de overblijfselen van het klooster heeft gehangen, aangezien de kloostergebouwen waren uitgebrand. De familie Verheye was een belangrijk geslacht in de stad Zierikzee, gelegen op het eiland Schouwen. Het is daarom aannemelijk dat het paneel van 1581 tot 1721 ergens in Zierikzee op Schouwen heeft gehangen, waarna het is verplaatst naar het slot Bruelis. Zoals hierboven als eerder is vermeld impliceert de tekst op de lijst dat het schilderij niet bij het graf van Raas heeft gehangen, aangezien het niet zegt "leyt hier begraven". Het is daarom aannemelijk dat de inscriptie op de lijst is toegevoegd na de verwijdering van het paneel bij het graf van Raas. De inscriptie kan echter wel gebaseerd zijn op een originele inscriptie, zoals eerder genoemd was het niet ongebruikelijk om tekst toe te voegen op vijftiende-eeuwse lijsten.

⁷¹ Briefwisseling tussen Cornelis van Citters van Bruelis en Jacob Verheye van Citters over het huis Pronkenburg te Kapelle, 1799, inv.nr. 967, *Inventaris van het archief van de familie Des Tombe, 1485-1948*, (26), Het Utrechts Archief, Utrecht.

⁷² M.E. Jansen-Glas en W.P. Martens, "Klooster Bethlehem in Schouwen: Van agrarische nonnengemeenschap in de middeleeuwen tot modern landbouwbedrijf", *Kroniek van het Land van de Zeemeermin* 15 (1990), 45.

Conclusie

Zoals hierboven aangetoond, is er in de kunsthistorische literatuur veel verwarring en onjuistheden te vinden met betrekking tot de memorietafel van Raas van Haamstede. Een groot deel van deze onjuiste informatie vindt zijn oorsprong in vroeg twintigste-eeuwse bronnen, die zonder kritisch bronnenonderzoek zijn overgenomen door latere kunsthistorici. Deze secundaire literatuur is in veel gevallen gebaseerd op interpretaties die geen gedegen bronnenonderzoek, noch een directe bestudering van het paneel zelf als uitgangspunt hebben genomen. Hierdoor zijn verschillende aannames ontstaan die hardnekkig zijn blijven circuleren in publicaties tot op de dag van vandaag.

In deze scriptie is gepoogd een correcter verhaal van het paneel te schrijven op basis van gedegen archief- en bronnenonderzoek, gecombineerd met een iconografische analyse van het paneel. Door kritisch onderzoek gedaan te hebben naar de oorspronkelijke context waarin het kunstwerk werd vervaardigd en naar de personen die erop zijn afgebeeld, kan een completer en historisch verantwoord beeld worden geschetst van de ontstaansgeschiedenis van deze memorietafel. De focus ligt hierbij op drie kernthema's: ten eerste de identificatie van de twee figuren uiterst links van Christus – de non en het kind; ten tweede de herinterpretatie van de soldaten heilige achter Raas van Haamstede; en ten derde de bepaling van de oorspronkelijke plaatsing van het paneel.

Wat betreft de afgebeelde non: in de literatuur wordt zij vaak geïdentificeerd als Goedele van Haamstede, een dochter van Raas van Haamstede en Agnes de Vriese van Oostende. Deze identificatie is om meerdere redenen twijfelachtig. Zo wordt Goedele in genealogieën vaak voorgesteld als de jongere zus van Maria van Haamstede, maar uit aktes uit de Antwerpse schepenregisters blijkt dat zij vermoedelijk juist ouder was. Goedele was namelijk al lang voor haar zus Maria van Haamstede gehuwd. Bovendien woonde Goedele vrijwel haar gehele volwassen leven in Antwerpen, waar zij zeer waarschijnlijk rond 1448 overleed. Na dit jaar komen we haar nergens meer tegen in de archieven. In de archieven is ook geen enkel bewijs te vinden dat zij ooit in een klooster is ingetreden, laat staan in het Sint-Elisabethklooster te Schoonhoven, zoals de meeste gangbare literatuur over het paneel beweert. Deze bewering lijkt overgenomen te zijn op de vroege literatuur over dit schilderij, die dat zonder enige bronverwijzing beweren.

Het meisje dat op het paneel naast de non is afgebeeld, wordt in de secundaire literatuur gezien als een jong overleden dochttertje van Raas en Agnes. Ook deze identificatie houdt geen stand. Ten eerste komt er in de achttiende-eeuwse genealogieën van het geslacht Van Haamstede geen derde dochter voor. Ten tweede zouden kinderen die op jonge leeftijd overleden waren op memorietafels uit de vijftiende eeuw doorgaans afgebeeld weergegeven met specifieke visuele kenmerken die duiden op hun overlijden, zoals bijvoorbeeld het dragen van een doodshemd of het dragen van een kruisje. Zulke symboliek ontbreekt volledig bij dit meisje. Daarom is het aannemelijker dat het hier gaat om een ander persoon wat bij het maken van het paneel nog in leven was.

Een mogelijke identificatie is dat het meisje en de non dochters zijn van Lodewijk van Treslong en Maria van Haamstede. Drie van hun dochters traden in in het kloosterleven, waaronder Johanna, die in 1456 intrad in het Cisterciënzerklooster Leeuwenhorst te Noordwijk. Dit klooster was net als het klooster Bethlehem, waar Raas van Haamstede begraven werd, een Cisterciënzerklooster. Het dendrochronologisch onderzoek wijst erop dat het paneel vervaardigd werd tussen 1453 en 1461, Johanna trad in 1456 het klooster in. Wellicht werd het paneel gemaakt ter gelegenheid van haar kloosterintrede, er werden namelijk grote festiviteiten georganiseerd door de familie van een novice van dit klooster. Het kleine meisje op het paneel zou dan mogelijk haar jongere zusje Margriet kunnen zijn, die later ook toetrad tot het kloosterleven.

Ook de identificatie van de heilige soldaat op het paneel, doorgaans gezien als de heilige

Joris, verdient een heroverweging. De iconografische kenmerken die gebruikelijk zijn bij de heilige Joris, een draak en een witte vlag met rood kruis, ontbreken op deze memorietafel volledig. In plaats daarvan zien we een ridder heilige met een rode vlag en een wit kruis. Dit wijst eerder in de richting van heiligen als Victor of Mauritius, die in de vijftiende eeuw regelmatig op deze wijze werden afgebeeld. Helaas blijft een sluitende identificatie moeilijk door het ontbreken van een inscriptie of andere doorslaggevende attributen, maar de heilige Joris lijkt in elk geval uitgesloten.

Wat betreft de oorspronkelijke locatie van het paneel, kan met grote waarschijnlijkheid worden aangenomen dat dit het klooster Bethlehem was, waar Raas van Haamstede na zijn overlijden werd begraven. Het ligt voor de hand dat het paneel nabij zijn graf heeft gehangen. Na de plundering van het klooster in de zestiende eeuw moet het kunstwerk zijn meegenomen, vermoedelijk naar Zierikzee, waar het in bezit kwam van de familie Verheye. In de achttiende eeuw werd het door nazaten van deze familie overgebracht naar kasteel Bruelis.

Het ligt voor de hand dat het echtpaar Lodewijk van Treslong en Maria van Haamstede de opdrachtgevers van het paneel zijn geweest. Lodewijk geniet namelijk van een prominente plek op het paneel. Tevens zijn zeer waarschijnlijk twee van zijn dochters op het paneel afgebeeld. Ten tijde van de vervaardiging van het paneel had hij een gegoede positie in het graafschap Holland. Met het baljuw- en rentmeesterschap van Gouda, en zijn positie als bezoldigd raadslid in het Hof van Holland moet hij over voldoende middelen beschikt hebben om de opdracht te geven voor een memorietafel als deze.

Bibliografie

Damen, Mario. *De staat van dienst: De gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode (1425–1482)*. Hilversum: Verloren, 2000.

Franciscus van Heussen, Hugo. *Oudheden en gestichten van Kennemerland, Amstelland, Noordholland en Westvriesland*. Leiden: Christiaan Vermey, 1721.

C. Hoek. *Repertorium op de lenen van de Hofstad Arkel, gelegen in Delfland, Schieland, Voorne en IJsselmonde, 1373–1648*. Zuidhollandse Vereniging voor Genealogie: Ons Voorgeslacht, 1985.

G. J. Hoogewerff. *De Noord-Nederlandsche Schilderkunst*, deel 2. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1937.

Maria Hüffer. *Bronnen voor de geschiedenis der Abdij Rijnsburg*, 1e deel, 1e stuk. Den Haag: Martinus Nijhoff, 1951.

H. P. H. Jansen. *Hoekse en Kabeljauwse twisten*. Amsterdam: Van Holkema & Warendorf, 1966.

M. E. Jansen-Glas en W. P. Martens. “Klooster Bethlehem in Schouwen: Van agrarische nonnengemeenschap in de middeleeuwen tot modern landbouwbedrijf.” *Kroniek van het Land van de Zeemeermin* 15 (1990).

Antheun Janse. *Ridderschap in Holland: Portret van een adellijke elite in de late middeleeuwen*. Hilversum: Verloren, 2009.

H. M. Kesteloo. “De stadsrekeningen van Middelburg van 1365–1449.” *Archief: Vroegere en latere mededelingen voornamelijk in betrekking tot Zeeland*, 5e deel 2e stuk (1881).

Engelbert Kirschbaum et al. *Lexikon der Christlichen Ikonografie*, deel 6. Freiburg: Verlag Herder, 1974.

Engelbert Kirschbaum et al. *Lexikon der Christlichen Ikonografie*, deel 7. Freiburg: Verlag Herder, 1974.

Engelbert Kirschbaum et al. *Lexikon der Christlichen Ikonografie*, deel 8. Freiburg: Verlag Herder, 1976.

J. C. Kort. *Leenkamers van de graven van Blois, 1282–1650*. Zuidhollandse Vereniging voor Genealogie: Ons Voorgeslacht, 1985.

J. C. Kort. *Repertorium op de lenen van de Hofstede Arkel in Holland, 1348–1631*. Zuidhollandse Vereniging voor Genealogie: Ons Voorgeslacht, 1985.

Friso Lammertse en Jeroen Giltaij. *Schilderkunst in de late middeleeuwen: Vroege Hollanders*. Rotterdam: Museum Boijmans van Beuningen, 2008. Catalogus Museum Boijmans van Beuningen.

Frans van Mieris. *Groot Charterboek der Graven van Holland, Zeeland en Vriesland*, deel 3. Leiden: Pieter van der Eyk, 1755.

Frans van Mieris. *Groot Charterboek der Graven van Holland, Zeeland en Vriesland*, deel 4. Leiden: Pieter van der Eyk, 1756.

Frans van Mieris. *Chronologisch register op het vervolg van het Groot-Charterboek*. Utrecht: C. van der Post, 1859.

Geertruida de Moor. *Verborg en geborgen: Het cisterciënzerinnenklooster Leeuwenhorst in de Noordwijkse regio (1261–1574)*. Hilversum: Verloren, 1994.

Johannes Hendrikus Scheffer. *Grafelijke Commissie of bevelboeken II*. Rotterdam: Het Nederlandsch Familie-Archief, 1883.

Petrus Scriverius. *Het oude Goutschken Kronyckken van Holland, Zeelandt, Vrieslandt en Utrecht*. Amsterdam: Jan Hendricksz. Boom, 1663.

Mattheus Smallegange. *Nieuwe Cronyk van Zeeland*, eerste deel. Middelburg: Johannes Meertens, 1696.

Arie van Steensel. *Edelen in Zeeland: macht, rijkdom en status in een laatmiddeleeuwse samenleving*. Hilversum: Verloren, 2010.

Johannes Taal. “De Goudse kloosters in de Middeleeuwen.” Proefschrift, Radboud Universiteit, 1960.

Truus van Bueren. *Leven na de dood. Gedenken in de late Middeleeuwen*. Turnhout: Brepols, 1999. Catalogus Museum Catherijneconvent Utrecht.

Frans van den Branden. “Oudt register, mette berderen 1336–1439 (vervolg).” *Antwerpsch Archievenblad* 27 (1864).

Jan Wagenaar. *Vaderlandsche Historie*, 3e deel. Amsterdam: Isaak Tirion, 1750.

Ongepubliceerde bronnen

Centraal Museum, Utrecht

- Rapport P. Klein d.d. 12 januari 1998 in de documentatie van het Centraal Museum.

Felixarchief, Antwerpen

- Schepenregister, 1427, fol. 317r. Inv.nr. SR#13. Schepenregisters, 1394–1479.
- Schepenregister, 1443, fol. 433r. Inv.nr. SR#32. Schepenregisters, 1394–1479.
- Schepenregister, 1452, fol. 342v. Inv.nr. SR#45. Schepenregisters, 1394–1479.

Het Utrechts Archief, Utrecht

- Briefwisseling tussen Cornelis van Citters van Bruelis en Jacob Verheye van Citters over het huis Pronkenburg te Kapelle, 1799. Inv.nr. 967. Inventaris van het archief van de familie Des Tombe, 1485–1948, (26).

Nationaal Archief, Den Haag

Inventaris van het archief van de Graven van Holland, 1189–1581, 3.01.01:

- Memoriale BA, 1409–1417, fol. 85r. Inv.nr. 205.
- Memoriale, 1421–1422, fol. 21r. Inv.nr. 211.

- Register 'Bevelinge V', 1417–1421, fol. 83r. Inv.nr. 894.
- Register 'Charolais', 1459–1467, fol. 30. Inv.nr. 153.

Inventaris van het archief van de Grafelijkheidsrekenkamer of Rekenkamer der Domeinen van Holland: Afgehoorde en Gedeponeerde Rekeningen, 1446–1728, 3.01.27.02:

- Rekeningen van Gerrit van Berkenrode, 1469–1474, fol. 25r. Inv.nr. 905.

Inventaris van het archief van het Hof van Holland, 1428–1811, 3.03.01.01:

- Sententie Hof van Holland, 1510, akte 127. Inv.nr. 487.

Inventaris van het archief van de familie Van Wassenaer van Duvenvoorde, 1226–1996, 3.20.87:

- Akte van huwelijksvoorwaarden van Raas van Treslong met Christina Dirk Coenen dochter, 1470. Inv.nr. 983.

Zeeuws Archief, Middelburg:

- De Waal, C. J. "Gegevens overgenomen uit de poortersboeken van Middelburg 1365–1488." Circa 1900–1915. Verzameling Handschriften Rijksarchief in Zeeland, 1206–1948, 33.1, 871.